

Teologicznomoralne implikacje sprzeciwu sumienia

Sprawozdanie z ogólnopolskiego spotkania naukowego Stowarzyszenia Teologów Moralistów, które odbyło się w dniach 9–11 czerwca 2013 r. w Zakopanem

Człowiek żyjący we współczesnym świecie niejednokrotnie staje przed trudnymi wyborami, musząc opowiedzieć się za dobrem lub złem. Często doświadcza także niepokoju sumienia, gdy jest zobowiązany postępować według norm prawa stanowionego, które uważa za niezgodne z przyjętą przez niego wizją moralności. Tego rodzaju wątpliwości najczęściej pojawiają się w zakresie medycyny lub farmacji. Nie brakuje ich jednak i w innych dziedzinach ludzkiej aktywności. Mając to na względzie, członkowie Stowarzyszenia Teologów Moralistów swój doroczny zjazd, który odbył się w Zakopanem od 9 do 11 czerwca 2013 r., postanowili poświęcić tematyce sprzeciwu sumienia.

Symposium zostało zainaugurowane tradycyjnie mszą św., której przewodniczył ks. prof. KUL dr hab. Sławomir Nowosad. W wygłoszonej homilii zwrócił uwagę na podstawowe wezwanie chrześcijanina, by wszelką działalność podejmować ze względu na Jezusa. Wskazał także, że w ten nurt wpisuje się również powołanie teologa moralisty. Następnie odbyła się autorska prezentacja książek z zakresu teologii moralnej wydanych w minionym roku, które można było zakupić w trakcie trwania zjazdu.

Drugi dzień dorocznego zjazdu rozpoczął się mszą św., której przewodniczył ks. bp dr Wojciech Polak, Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski. W wygłoszonej homilii wskazał na potrzebę niesienia pomocy ludziom, także tym doświadczającym niepokoju sumienia. Jednym z przejawów realizacji tego zadania może być nauczanie na temat możliwości wyrażenia sprzeciwu sumienia.

Oficjalnego otwarcia dokonał ks. prof. dr hab. Ireneusz Mroczkowski, przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Moralistów. Wskazał na przesłanie płynące ze słów Kazania na Górze. Powinnością teologa moralisty jest obrona człowieka w szczególnych sytuacjach życiowych.

Pierwszy wykład: *Sprzeciw sumienia a prawo naturalne*, wygłosił ks. prof. dr hab. Andrzej Szostek. Po wstępnej refleksji na temat

sumienia oraz relacji pomiędzy prawem naturalnym a stanowionym w ujęciu św. Tomasza z Akwinu prelegent ukazał zagadnienia sprzeciwu sumienia wobec prawa stanowionego. Podkreślił, że mądre prawodawstwo winno respektować różnice światopoglądowe, które rodzą dylematy sumienia. W tym kontekście sprzeciw jest sensowny wtedy, gdy pomaga docenić rangę praw człowieka i służy wprowadzaniu zmian. Niekiedy jednak może on przybrać akt obywatelskiego nieposłuszeństwa, połączonego z akceptacją wszystkich jego konsekwencji. Wykładowca podkreślił także bardzo istotne znaczenie modlitwy i cierplivej debaty.

Kolejny referat: *Znaczenie klauzuli sumienia w prawie stanowionym*, wygłosił prof. dr hab. Andrzej Zoll. Wskazał na istnienie dwóch poziomów norm obowiązujących człowieka. Pierwszym z nich jest system prawny, a drugim normy etyczne. Na terenie obowiązywania jednego systemu prawnego ludzie mogą jednak uznawać różnorakie systemy moralne, co może być przyczyną konfliktów czy dylematów. Podkreślił, że władza państwowa musi gwarantować wolność sumienia, ponieważ jest ona czymś pierwotnym. Nie tyle zatem ma ona podlegać kontroli, co kontrolowane winny być ograniczenia jej zachowania, co może nastąpić jedynie w sytuacji zagrożenia dla wolności i praw innych oraz bezpieczeństwa państwa. W kolejnej części wykładu prelegent odniósł się do kwestii szczegółowych sprzeciwu sumienia w biomedycynie. Wskazał, że złamaniem klauzuli sumienia jest prawny zapis zobowiązujący lekarza odmawiającego wykonania aborcji do wskazania placówki, w której może ona zostać przeprowadzona. Podkreślił także konieczność zagwarantowania możliwości sprzeciwu dla farmaceutów, szczególnie w zakresie sprzedaży środków wczesnoporonnych. Zdaniem profesora, ich sprzedaż winna być zabroniona, ponieważ ich stosowanie prowadzi do obchodzenia prawa zezwalającego na aborcję tylko w ściśle określonych przypadkach.

Ostatnim w sesji przedpołudniowej był wykład ks. dr. hab. Zbigniewa Wanata: *Profetyczny wymiar sprzeciwu sumienia*. Po omówieniu biblijnej wizji sumienia, które ma zdolność rozróżniania i umożliwia człowiekowi dokonywanie wyborów, wykładowca opisał przykłady sprzeciwu zaczerpnięte z kart Pisma Świętego. Szczególną uwagę poświęcił postawie położnych z Księgi Wyjścia, bohaterom Ksiąg Machabejskich, Chrystusowi jako prorokowi sprzeciwiającemu się władzom i elicie żydowskiej oraz Apostołom. Sprzeciw jest zjawiskiem charakterystycznym dla Kościoła, choć jego charakter jest różny.

Sesja popołudniowa rozpoczęła się dyskusją panelową: *Sprzeciw sumienia w perspektywie troski o zdrowie*. O. dr Robert Plich wskazał

na sytuacje dylematów etycznych w dziedzinie medycyny. Do najczęściej spotykanych należą niegodziwa współpraca w grupie lekarzy, aborcja, odmowa skorzystania ze środków zwyczajnych przez pacjenta, odmowa transfuzji krwi czy ciąża ektopowa. W ramach tego ostatniego problemu prelegent, odwołując się do swoistej interpretacji zasady czynu o podwójnym skutku, opowiedział się za godziwością zastosowania metotrexadu, który blokuje rozwój trofoblastu. Spotkało się to z wieloma głosami sprzeciwu wśród uczestników, którzy słusznie podnosili zarzuty, że takie postępowanie jest działaniem wprost wymierzonym w rozwijające się życie. Dylematy moralne związane z pracą farmaceuty przedstawiła mgr Małgorzata Prusak. Odnoszą się one do sprzedaży środków antykoncepcyjnych, wczesnoporonnych, szczepionek produkowanych z abortowanych płodów oraz preparatów stosowanych w czasie procedur *in vitro*. Wskazała także na niebezpieczeństwa współdziałania materialnego w złych czynach innych osób. Może on prowadzić do zaprzeczenia misji i powołaniu farmaceuty, mieć tendencję do przejścia we współdziałanie formalne, zmniejszyć wrażliwość na zło, powodować zgorszenie czy osłabić świadectwo. Ks. prof. dr hab. Piotr Morciniec wskazał natomiast na konieczność korzystania z tych norm prawnych, które umożliwiają objęcie ochroną życia we wszystkich jego przejawach.

W program zjazdu wpisany był także jubileusz 70. urodzin ks. prof. dr. hab. Pawła Góralczyka. Po laudacji, w której ks. dr hab. Stanisław Skobel przedstawił życiorys, imponujący dorobek naukowy i dydaktyczny oraz wkład w posoborową reorientację teologii moralnej w Polsce, Jubilatowi została wręczona księga pamiątkowa: *Być bliżej Boga i człowieka*.

Uwieńczeniem drugiego dnia spotkania było walne zebranie Stowarzyszenia Teologów Moralistów. Podczas jego trwania już po raz drugi została nagrodzona najlepsza praca habilitacyjna. W tym roku wyróżniony został ks. dr hab. Maciej Olczyk za książkę *Etos chrześcijańskiego wolontariatu. Studium teologicznomoralne na przykładzie Florenckiej Archikonfraterni Miłosierdzia*. Uczestnicy zebrania przyjęli sprawozdania z działalności zarządu w minionej kadencji oraz sprawozdanie finansowe. Po ukonstytuowaniu się komisji wyborczej w składzie ks. dr Waław Gubała – przewodniczący, ks. dr Marek Leśniak, ks. mgr lic. Krzysztof Smykowski przystąpiono do przeprowadzenia wyborów władz na kolejną, trzyletnią kadencję. W ich wyniku do zarządu Stowarzyszenia weszli: ks. prof. dr hab. Marian Machinek – przewodniczący, ks. prof. KUL dr hab. Sławomir Nowosad – wiceprzewodniczący, ks. dr Jarosław Sobkowiak – sekretarz, ks. prof. dr

hab. Ireneusz Mroczkowski oraz ks. dr hab. Krzysztof Gryz. Komisję rewizyjną tworzyć będą: ks. prof. dr hab. Piotr Morciniec, ks. prof. dr hab. Jan Orzeszyna oraz dr Małgorzata Królczyk. Zajęto się także tematyką przyszłorocznego spotkania. Będzie ono dotyczyło zagadnienia sakramentu pokuty wobec sytuacji nietypowych.

Trzeci dzień zjazdu rozpoczął się mszą św., której przewodniczył ks. bp prof. dr hab. Andrzej Dziuba, przewodniczący Rady Naukowej Konferencji Episkopatu Polski. W wygłoszonej homilii wskazał, że posłannictwem teologa moralisty jest głoszenie pokoju, który należy rozumieć jako harmonię z Bogiem i człowiekiem.

Tego dnia odbyły się dwie dyskusje panelowe. Pierwsza z nich zatytułowana była *Sprzeciw sumienia w życiu społecznym, politycznym i w Kościele*. Jej moderator, ks. prof. KUL dr hab. Sławomir Nowosad, przypomniał stwierdzenie Benedykta XVI, że zakaz indywidualnego lub instytucjonalnego sprzeciwu sumienia, w imię wolności i pluralizmu, paradoksalnie i przeciwnie prowadziłyby do nietolerancji. prezes Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Zbigniew Derdziuk wskazał, że akt sprzeciwu musi być zakorzeniony w dobrze uformowanym sumieniu, które potrzebuje wolności. Przedstawił także dylematy sumienia, z którymi mogą spotkać się ludzie zajmujący się polityką. Najważniejszy z nich dotyczy sytuacji uchwalania uregulowań prawnych, które choć pozostają niezgodne z wizją polityka, to jednak są doskonalsze od tych, które obowiązywały poprzednio. Prelegent przestrzegł także przed uciekaniem się do klauzul sumienia w chwili, gdy trzeba rozwiązać sytuacje dwuznaczne. Odczytane zostało także wystąpienie nieobecnego o. prof. dr hab. Andrzeja Derdziuka, który przypomniał, że wezwanie do kierowania się sumieniem jest posłuszeństwem Bogu i odniósł się do zagadnienia sprzeciwu w Kościele. Skrytykował skrajne postawy niektórych duchownych występujących w środkach społecznego przekazu. Te postawy rodzą się z bezradności lub świadomej chęci niszczenia Kościoła. Nie ma sprzeciwu pomiędzy posłuszeństwem a poszukiwaniem prawdy, o ile te dwie postawy dokonują się w miłości. Każdy jednak musi liczyć się z koniecznością poniesienia odpowiedzialności za głoszone poglądy. Zaprezentowany został także wykład prezesa Katolickiej Agencji Informacyjnej Marcina Przeciszewskiego, który nie mógł przybyć do Zakopanego z powodów osobistych. Wskazał on, że sprzeciw jest elementem misji Kościoła i powinnością zarówno kapłanów, jak i katolików świeckich. Jest on szczególnie istotny obecnie, w czasie dyktatury relatywizmu. Odczyt ukazał problem milczącej zgody Kościoła na skrajnie liberalny model życia społecznego i dziedzictwo komunizmu w sferze

moralności. Przypomniął także konieczność wychowania wiernych do sprzeciwu wobec zła.

Ostatnim punktem obrad była dyskusja: *Sprzeciw sumienia wobec wyzwań współczesnej kultury, ekologii i finansów*. Omawiając zagadnienie kultury, ks. dr hab. Krzysztof Gryz zwrócił uwagę na trzy grupy problemów dotyczących bibliotekarzy zakupujących książki, nauczycieli wychowania seksualnego oraz odbiorców kultury, którzy są w stosunkowo najlepszej sytuacji, gdyż posiadają możliwość wyboru. Ks. prof. KUL dr hab. Jerzy Gocko przedstawił specyfikę i obowiązywalność zasad życia społecznego, które funkcjonują na kilku poziomach: zasad refleksji, kryteriów osądu i ukierunkowania działań. Nie mają one tak ścisłego charakteru jak choćby zasady obecne w teologii moralnej, fundamentalnej czy bioetyce. Ukazał także znaczenie organizacji trzeciego sektora w kształtowaniu postaw sprzeciwu czy obywatelskiego nieposłuszeństwa. Ks. prof. PWT dr hab. Andrzej Szafulski podjął zagadnienia ekologiczne. Ukazał możliwość sprzeciwu względem modyfikacji genetycznych, radykalnych żądań partii zielonych. Zdaniem prelegenta, na uzasadniony sprzeciw sumienia nie ma miejsca w przypadku oporu wobec rozwoju energetyki jądrowej. Ks. dr hab. Krzysztof Kietliński odniósł się do wyzwań współczesnego zarządzania. Jego celem może być promowanie wartości wyższych, przekształcanie rzeczywistości, komfort moralny i psychologiczny, wygodnictwo lub tchórzostwo. Wyróżnił także szereg rodzajów sprzeciwu: zgodny z prawem, dopuszczalny wobec prawa oraz niedopuszczalny wobec prawa stanowionego.

Owoce spotkania była także ożywiona dyskusja wśród jego uczestników. Teolodzy moraliści wskazywali na potrzebę prawnych uregulowań w tym zakresie. Przestrzegali jednak przed zbyt łatwym uciekaniem się do sprzeciwu sumienia przy subiektywnych ocenach.

Ogólnopolskie spotkanie naukowe, oprócz możliwości pogłębienia wiedzy na temat współczesnych wyzwań, było okazją do integracji polskiego środowiska teologów moralistów, a także poznania wykładowców teologii moralnej z różnych ośrodków.

Ks. Krzysztof Smykowski